

Az Együttevés Mágikus Hiedelmétől a Magyarok Kenyeréig

2011-től a Szent István napi kenyér határok fölötti szellemi reneszánsza jelent meg a magyar köztudatban azáltal, hogy a Szent István napjára időzített és irányított sütése az egész Kárpát-medence magyarsága által küldött búzából készül. Elosztása pedig valamennyi magyar régió és tartomány képviselője között történik. 2011-ben a Nemzet Kenyeré-nek, 2013-tól Magyarok Kenyeré-nek nevezték el eme kenyérünnep kenyerét, aminek szándék szerinti rendeltetése a magyar összetartozás lelki-, spirituális megvalósítása, erősítése. Ez az eszmeiség azonban a tette, cselekvésen túl inkább hangulatkeltő érzelmi szinten jutott el a szétszaggatott ország magyarságához, őstörténeti szubsztrátumról, eszmei állandóról és a változásokról talán nem is esik szó. Márpedig nagy alkotások, nagy kezdeményezések csak akkor jönnek létre, akkor hatnak igazán, ha őstudásból fakadnak. Tudnunk kell, vagy illene tudnunk, hogy miben rejlik a kezdeményezés erkölcsi és szellemi értéke, mi a szubsztrátuma.

Jelen tanulmányozt a szellemi utat próbálná kijelölni az ázsiai népek szellemi, népi vallásossági hiedelmeiből, konkrétan az együttevés mágikus hiedelméből kiindulva, amit a magyarság is átvett (lásd pl. a vérszerződés rítusát), a nagy sorsfordulók rítusain át eljutva a 21. század „magyarok kenyérének” mágikus, mitikus hatásáig.

Minek tekintjük a kenyeret?

Egyszerű éteknek, mindennapi eledelnek vagy titkos lelkiségünk, lelkivilágunk elmaradhatatlan tartozékának, szükségletének, ami iránt nem tudunk, főleg nem tudtunk semmi más táplálékkal szemben (pl. a pityókával szemben sem, ami szintén mindennapi eledelünk) úgy viselkedni, úgy érezni, lelkünkben vibrálni, mint a kenyérral szemben? És ez olyan magyar lelki sajátosság, ami méltán nevezeti a kenyeret magyarok kenyérének, ami sem kisajátítást, sem elsajátítást nem jelent senki más kenyérének kárára¹. A magyarok évente ünneplik, rituális ünnepséget ülnek körülötte, rituális szimbólumnak is tekintik különleges alkalmakkor, mágikus erőt tulajdonítanak ma is neki, a 21. században. Az egymáshoz való kötődés megvalósulásának erejét tulajdonítjuk neki. „A kötődés nélküli embernek tulajdonságai sincsenek” – írja Hoppál Bulcsú (2013. 15.). Éppen ezért kérdezem:

1 Az egyik erdélyi román író az 1980-as években azzal gúnyolódott, hogy a magyarok önzőségükben odáig mentek, hogy az Istent is kisajátították maguknak. Külön Istenük van – írta –, mivelhogy „A magyarok Istenére” esküsznek, átkozódnak, jókívánságokat mondanak egymásnak, káromkodnak”.

Szuverén ünnep-e a kenyér ünnepe?

Kérdezem ellentmondásos történetisége okán olyan értelemben, hogy volt idő, amikor Szent István királyunk megkoronázásának, a keresztény állam megteremtésének, első királyunk szentté avatásának ünnepéhez kapcsolták, de volt ennek tagadása is. Mindezekre, időhiány miatt, most nem térhetek ki.

1989-90 után Szent István napja tartalmában, eszmeiségében visszakaphatta igazi ünnep-funkcióját, ideológiáját: minden alkalommal visszatérés lett – Eliade gondolata – a kezdetekhez, organikus része lett közös nemzeti emlékezetünknek.

A kenyér is visszatért új ünnepi ruhába öltözve, Szent István ünnepének kísérője lett, a „Nemzet Kenyere”, aztán „Magyarok Kenyere” fedőnévvel nemzeti mozgalommá nőtte ki magát.² Mindezek ellenére mégis, mint mondám, hiányérzettel tekintek ezekre az ünnepekre mivel úgy gondolom, hogy a valamihez való ragaszkodásunkat – történelmi eseményekre, nagy sorsfordulatokra gondolok – irántuk való hűségünk kifejezése gyanánt kellene megélnünk. Ezért tartom fontosnak látni, hogy...

Honnan jönnek az ünnep gyökerei?

A titkot valahol, és talán mindig, a jelentős sorsfordulók tájékán kell(ene) keresnünk. Az emberiség kultúrtörténete, áhítattörténete, hiedelemvilága egyértelműen példázzák, hogy nagy alkotások, nagy kezdeményezések csak akkor jönnek létre, mondám, ha őstudásból fakadnak³ (lásd legjelentősebb európai, illetve egyetemes vallásos és világi ünnepeinket).⁴ Én ezt fedeztem fel, ezt látom a Magyarok Kenyere összmagyar rendezvényben is szervezési, formai kivitelezése, összetett eszmeisége által egyaránt.

Számtalanszor megtapasztaltam, hogy a sorsforduló helyzetek feszültségét, nem ritkán bizalmatlansági érzéseket gerjesztő állapotok kísérik. Ez alól nem mentes sem a születés, sem a házasságkötés, sem az elmúlás. Hát akkor az egész nemzetet érintő sorsfordulat!? A sorsfordító döntéseket – akár egyéni, akár közösségi, akár nemzeti – nem elég csak mentális szinten, taktikai lépésekben gondolkodva, spekulálva meghozni. Belső, lelki igény szerint is törvényesíteni, „legitimizálni” kell. Hát erre való az őstudás!

Ha túl akarunk lépni a pusztá szervezés, a technológiai kivitelezés, a propaganda szintjén (egyelőre) megrekedt ünnepen (ami sajnos ma még jellemző), ha nem akarjuk ideje korán elkoptatni, lejáratni azt, akkor ismernünk kell(ene) az amúgy bölcs kezdeményezés erkölcsi vagy tudatunk mélyén hordott lelki titkát, rejtélyét. Már maga az ünnep lényege és funkciója figyelmeztet erre, hiszen minden ünnep, ha bele gondolunk, egy-egy visszatérés a kezdetekhez. Ha tudjuk

2 Paládi-Kovács Attila akadémikus magánleveléből idézek „Korinek László pécsi jogászprofesszor javaslata alapján kelt lábra. Erről az ötletgazda többször is nyilatkozott a magyar rádiókban.”

3 Ez akár leitmotívumnak is nevezhető visszatérő gondolat Eliade műveiben.

4 Újév, húsvét, karácsony, pünkösd stb.

ünnepeink, kultúránk kezdeteit, gyökereit, akkor összetartó erejüknek biztosabb távlata lesz.

Szavaimmal azt szeretném elmondani, az emberi sorsforduló szokások – születés, házasság, halál – kutatásainak során gyűjtött analóg példák alapján, hogy a Magyarok Kenyere szimbolikus rítusának igen ősi, európai, még inkább ázsiai mágikus hiedelem a szellemi alapja. *Ennek a spirituális lényege pedig az, hogy az együtt elfogyasztott étek és italok az elfogyasztók között diszkrét lelki és eszmei, lelkiismereti, szellemi, tudati, cselekvési kötődéseket, elkötelezett szövetséget hoznak létre.* Szendrey Ákos írja az új házassokról, hogy „Igen elterjedt az a gondolat, hogy két személy együttevése szoros kapcsolatot idéz elő, mivel ugyanaz a táplálékanyag megy át mind a két testbe” (1932. 31.). Kagarovra, a leningrádi (ma szentpétervári) egyetem professzorára hivatkozik, aki elsők közt rendszerezte főleg a lakodalomhoz, vagyis a párosodáshoz kapcsolódó hiedelmeket, és aki az együttevés rítusát a kopulatív, azaz a befogadó, összekapcsoló rítusok egyik alcsoportjába, a szindazmikus⁵ rítusok közé sorolta, mivel ezek biztosítják a házások szövetségét és egyetértését. (lásd uo.) Azt is megjegyzi, hogy „ezen szertartások megfigyelése és pontos leírása a magyar őstörténet kutatása szempontjából fontosabb, mint a lakodalmi versek, rigmusok lejegyzése” (uo. 32.). Az együttevés rítusát, amit a csíkszentdomokosi lakodalom esetében is leírtam, de az egész magyar nyelvterületre jellemző, Szendrey Ákos és Szendrey Zsigmond is, aki Kagarov rendszerét⁶ lefordította és a magyar népi kultúra rendszerezésére is alkalmazta (lásd 1933. 21-30.), egyértelműen ősi házasságkötési szertartásnak tekinti. Azt is fontosnak tartom kiemelni, hogy az étek, italok elfogyasztásában nagy szerepet játszott és játszik a szándék, a cél, az alkalom, melyeknek alárendelődnek az elfogyasztás eszközei és nem utolsó sorban az elfogyasztás retorikája, verbális kísérete. A sikert viszont a mágikus hit mint szellemi erő, és a rítus szimbiózisa biztosította.

A vérszerződés, a szövetkezések és mindezek iránti erkölcsi elkötelezettség jogi szubsztrátumának folytonosságát számtalan sorsforduló szokáselemmel is tudnám illusztrálni, melyeket Csíkszentdomokoson gyűjtöttem a 20-21. század mezsgyéjén. Legelőbb is a lakodalom mágikus rítusaira, a ma is élő lakodalmi lakomára gondolok, amikor és ahol két nemzetség, kétféle rokonság egyesül azért, hogy a társadalom számára új családot alapítson, hitelesen. Eme szövetkezés fokozatos és több szintű pogány (profán=egyháztól független) rítus által valósul meg Csíkszentdomokoson, de egyike-másika a magyarság más körében is. Első megnyilvánulása már az eljegyzés/ kézfogó alkalmával kezdődik, amikor „a leánynek egy pohár vizet hoztak, kezdett inni belőle, s akkor odaadták a leánynak, s az kiitta fenéig”, majd folytatódott a kettőbe vágott alma szertartásával, amikor a kettőbe vágott alma magjait is elosztották egymás között és együtt ették meg a jegyesek. Aztán következett a Deusz-pálinka⁷ és kalács együttes elfogyasztása a

5 szinadazm < gör. sün=együtt + dasnos=beszolgáltatni, cselekedni. Tehát együtt cselekedni.

6 Dömötör Tekla a szokások, rítusok, hiedelmek más csoportosítási kísérleteit is számba veszi (1974. 28-34.) A különböző szempontok, funkciók szerinti rendszerezés ellenére valamennyiben jelen van az együttevés, az egyesülés rítusa, hiedelme.

7 Rituális áldomásítal és -étel (kürtőskalács) amit a menyasszony kivétele alkalmával fogyasztanak a lakodalom főszereplői és a két násznép.

menyasszony kikérése, kivétele alkalmával, ami aztán éjjelkor, a menyasszony bekontyolása után megismétlődik kontylével és kaláccsal (Bővebben lásd *Balázs*, 1994. 91-122.; 144-146.). Az egyházi esküvő után, illetve az új házba való belépésük után nyomban, a ház külön kamrájában, tanúk kizárásával tojásrántottát etettek az új párral, egy tányérból. „Ezelőtt minden pár egy tálból evett, a vendégek is, hogy legyenek egyek, a sors minden helyzetében, hogy semmi ne választhassa el őket” (lásd *Balázs*, i.m. 126, 189, 257-260.).

1., 2., 3. kép Deusz-pálinka és kalács – mint rituális éték és ital elfogyasztása az új pár és a két násznép által (Fotók: Sipos Szabolcs, Balázs Lajos)

Gondolok a keresztelő lakomára, ahol az egyik legfontosabb társadalmi intézményre, a komaságra⁸ fogyasztanak ugyanazon étkekből, italokból. Gondolok a gyászban való együttérzés, a *síralmasok* (a vesztes család tagjai) és a gyászolók közti lelki szolidaritás „sarok kenyérbe” való foglalatára, amit szintén együttesen kell elfogyasztani.

⁸ A komaság általában fontosabb társadalmi intézmény, mint a rokonság. (Lásd *Balázs*, 1999. 346-381.)

4. kép A temetésen résztvevők számára megterített, „sarok kenyeres”, alamizsnás asztalok
(Fotó: Balázs Lajos)

Említhetném a polgári és magas körök visszatérő ünnepi vacsoráit, ebédeit, melyeket egyazon vágy, egy siker reményében fogyasztanak el. Ugyanezen rítusok jelen vannak a diplomáciában is már ősidőktől fogva. Más szóval, a törzsek, nemzetségek, rokonság, komák, új házasok, Jézus és az apostolok egymáshoz való kötődése a tét, egy magasabb ügy megvalósítása érdekében. Mindeniket azonos cél motivál: az együvé tartozás,⁹ az együtt cselekvés garanciája.

Vissza a Magyarok Kenyeréhez

A Magyarok Kenyere pedig ma, mint mondám, szimbolikus rítus és rituális szimbólum gyanánt szintén arra hívatott, hogy felélessze, ébren tartsa, összekösse lélekben, gondolatainkban a magyarságtudatot, szövetséget köttessen köztünk a nemzet szétdaraboltsága ellenére, a politikai határok fölött, a közös emlékezés katartikus erejével. Minduntalan Eliade egyik gondolata jut eszembe, mely szerint, ha valami végképpen elromlott, vissza kell térni a kezdetekhez. Persze, ha

⁹ Ez a hangulat és tudatállapot jellemzi, ösztönzi a vendiák-, illetve a Székelyföldön meghonosított kortárstalálkozó bankettjeit is, amikor az ünnepi beszédek, pohárköszöntők visszatérő gondolata is ez. Lásd még *Balázs, 1992.*

vannak kezdeteink és tudunk róluk! „Az idő művét vissza kell vonni, a teremtést megelőző pirkadatpillanatot kell visszanyerni, ami emberi síkon azt jelenti, hogy vissza kell térni a létezés tiszta lapjához..., ahol még semmi sem mocskolódott be, semmi sem romlott el” (1987. 185.).

A válogatott példák – amiből alig tudtam néhányat behozni – összevetése után arra a majdnem záró gondolatra jutok, hogy a Magyarok Kenyere a magyarság határok fölötti eszmei egyesítésének a mítosza. Egy Újkori Szövetségi Szerződés, együvé tartozásunk, önazonosságunk olyan rituális nyilatkozata, amit most már nem a választottak, nem a vezérek, hanem a magyar nép egésze vállal fel, nem a véráldozat, vérszerződés, véreskü rítusával, hanem nemzeti és egyetemes kultúránk legősibb eledelének, a kenyérnek közös és rituális elfogyasztása által, amibe mélyen, évszázadok sora óta bele van sütvé összetartozásunk búzája, lisztje, kovásza és sója, lelkiségünk, eszmeiségünk minden fűszere, kelesztője. Eme őstudás új tartalommal, nemes szándékkal is gazdagodott századunkban. Ilyen „kelesztőnek”, „ízestítőnek” tekintem azt a kezdeményezést, mellyel Bőjte atya árvái (ahogyan a köznyelvben nevezik őket) a Magyarok Kenyere által, rituálisan, a nemzet árváivá lépnek elő, a nemzet pedig így közli és tudatosítja tagjaiban, hogy árváiról gondoskodik, megalapozva ezzel számukra is az összetartozás érzését, a létbiztonság nyugalmát.

Néhány szót a búzáról is,

a kenyér legfontosabb, talán legszentebb alapanyagáról. Mert a dolgok összetartoznak, és mint a fenti gondolatvezetés bizonyítja, a jelenségek gyökerei sokkal távolabb is, és mélyebben is vannak annál, mint ahol felfedeztük. Miért nem tudunk úgy viszonyulni más mindennapi eledelünkhöz is, mint mondtam bevezető soraimban, például a pityókához? A pityóka/burgonya miért idegen szellemiségünk, lelkiségünk minden megnyilvánulásától? A táplálék jelentésén túl miért nem fedeztünk fel semmit benne, még itt, a Székelyföldön sem, ahol az a szólás járta, megboldogult nagyanyámat idézem, hogy „Ha nem tudod mit főzzél ebédre (vacsorára), ne törd magad, kezdjed hántani a pityókát!” A Székelyföldön, mely a pityókatermesztés hazájaként honosodott meg a köztudatban, a „csíki pityóka” egyféle minőségi márkánév, de soha nem lett, valószínű nem is lesz rituális szimbólum.

Számíthat-e ebben a történetben az a tény, hogy nem abból az irányból került Európába, mint a búza, nem abból a régióból, ahonnan jöttek honfoglalóink? Számíthat-e az a tény, hogy *búza* szavunk, ami ugyan nyelvtörténeti adat, de egyben néprajzi, civilizációtörténeti, sőt kultúrtörténeti adat is? A „magyarság szemtermelő gazdálkodásának” része, amivel elődeink „az ugor korban (Kr. e. 2. évezred) ismerkedett meg.” Tehát egyértelműen „ázsiai örökségünk” (Vö. *Bellon*, 1997. 146.). Ezért tételezhető fel szellemi tartalma. Gyűjtő, kutató tevékenységemben nem találtam olyan helyzetre, amihez nem kapcsolódott volna valami hiedelem, mágikus praktika. Kiváltképpen nem, ha az emberi sorsfordulathoz, emberi léthez valami köze volt. A mágikus hiedelem rítusának megvalósítása, a dolgok

belső logikája szerint csak akkor valósulhat meg, ha ősi, illetve nemes eszközökkel, anyagokkal hajtják végre.¹⁰ Ebből adódóan gondolom úgy, hogy a magyarság földművelő életmódjával, a búzatermesztés elterjedésével, az együttevés-ivás mágikus mítoszával együtt vagy ezekkel párhuzamosan, de nekik köszönhetően nőtt fel a búza különleges kultusza, tisztelete.

A magyarság széles körben elterjedt búzatisztelete¹¹ pedig a magyar kenyértisztelet szubsztrátuma, alapja lett. A búzaszem szellemi töltete a kenyérbe transzponálódott, és kivívtá sajátos kettős/duális létét: növénytani és néprajzi-spirituális létét a magyarság tudatában, lelki- és gondolatvilágában. Ezt bizonyítandó idézek egy gyönyörű búzakultusz-maradványból, amit 1989 őszén gyűjtöttem és tanulmányoztam Csíkszentdomokoson.¹² Több adatközlő tudását összevetve tanulmányt is írtam arról a meggyőződésről, hogy minden búzaszemen rajta van Jézusnak a képe.¹³ És ez nem csak pusztá képzelet vagy képzet, még akkor sem, ha irracionálisnak hangzik.

Gondolná-e valaki, hogy a szerény, ám szellemisséggel és hittel telített búzaszem a sajátos paraszti világszemlélet titkát, erejét hordja magában, arra, hogy a transzcendens gondolat, a vallásos érzület és a valós emberi lét között organikus és interaktív kapcsolatot fedezett fel a rítust és jelképet alkotó ember a maga lelki és gyakorlati hasznára? Gondolná-e valaki, hogy a búzaszem is képes filozófiai jelentést hordozni, összekötni az elvont makró világot a tapintható, érzékelhető földi léttel? Ez a kötőképeség hatni képes a 21. század kárpát-medencei magyarságának lelki kötődéseire, ha munkánk termését jó szívvel, hittel megbecsüljük, közös célra összeadjuk, jó kedvvel elfogyaszthatjuk lelki és testi erőnk gyarapítására, örömére.

A *Magyarok Kenyere* évente megismételt mitikus-mágikus rítusa egy hatalmas tér és idő fölötti lelki és szellemi ív: az első, vérrel kötött egyesítő szerződés korunk szétdarabolt magyarsága kenyérrel kötött remény-szerződése között. A magyarok kenyere nem patikában vásárolható pirula, nem alacsony rendű bódító ital, hanem a mi mindennapi kenyérünkhöz mérhető nemzeti létérzés és léttudat kovásza. Nem más „törzsekkel”, népekkel kell ma ily módon szerződést kötnünk, hanem saját magunkkal: a Kárpát-medencében politikai határokkal mesterségesen elválasztott magyar a magyarral.

Összegezés helyett, gyanánt: a *Magyarok Kenyere* mint szimbolikus rítus és rituális szimbólum nagyon messziről, búvópatak gyanánt jövő őstudásunk, műveltségünk, szellemisségünk folytonosságának 21. századi bizonyága. Hát ezért más az augusztus 20-ra, Szent István napjára sült *Magyarok Kenyere* számunkra ma is időszzerű üzenete.

10 Analóg példát említek: az igézés, mint népbetegség (Keszeg Vilmos fogalmazásában) gyógyításához, illetve a vízvetés mágikus praktikájához a kút aznapi első merítésből származó, vagy kilenc vízmerítéssel napfelkelte előtt, a folyás irányából vett vizet használnak. Az újszülött első fürdését „öreg tekenyőbe” végzik, hogy hosszú életű legyen.

11 Más népek – románok, svábok, osztrákok – agrárkultúrájában is jelen van.

12 Szegényebb változatai ismertek a magyarság körében, Ausztriában, a románoknál, bizonyára több szláv nép agrárműveltségében.

13 Balázs, 2005.

Felhasznált irodalom

- Balázs Lajos (1992): „Ez nekünk jött úgy, hogy csináljuk...” Kortárstalálkozók. Vizsgálódás egy új keletű ünnep körül. *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1.* 106-133.
- Balázs Lajos (1994): *Az én első tisztességes napom. Párvoasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson* I. kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. (II. bővített kiadás 2014.)
- Balázs Lajos (1995): *Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda.
- Balázs Lajos (2001): A holdfogyatkozásra született gyermek mágikus gyógyítása Csíkszentdomokoson, In: Pócs Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció.* Janus Osiris Kiadó, Pécs.
- Balázs Lajos (2005): Jézus képe a búzaszemen. Keresztény búzakultusz-maradvány Csíkszentdomokoson In: *Növények a folklórban.* Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Bukarest. 205-218.
- Balázs Lajos (2012): Az agos gyermek – kulturális pluralizmus – kulturális folyamatosság. In: Czövek Judit-Dyekiss Virág-Szilágy Zsolt (szerk.): *Világfigyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály születésnapjára.* Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest. 17-27.
- Bellon Tibor (1997): Földművelés, irtásgazdálkodás. In: Kovács László, Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Honfoglalás és néprajz.* Balassi Kiadó, Budapest.
- Eliade, Mircea (1987): *A szent és a profán.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Eliade, Mircea (1998): *Az örök visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Eliade, Mircea (1999): *Misztikus születések.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hoppál Kál Bulcsú (2013): Magyar eredetfilozófia. *Kapu. Az értelmiség magyar folyóirata* XXVI. évf. 10. sz. 15-18.
- Kagarov, Eugene (1931): Essai de classification des rites populaires. *La Revista del Instituto de Etnologia,* Tucuman. II. 49.
- Szendrey Ákos (1932): Az új pár együttevésének jelentősége a házasságban. *Ethnographia,* 1. sz. 31-32.
- Szendrey Zsigmond (1933): A magyar népszokások osztályozása. *Ethnographia,* 1-2. sz. 21-30.